

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційне дослідження

Дідківського Анатолія Андрійовича на тему : "Православна етика:

гуманістичний потенціал та історичні форми легітимізації",

поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук

за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство

Дисертаційне дослідження А. А. Дідківського присвячено актуальній темі, адже в сучасному світі широко поширюється думка, що глобальні проблеми, які загрожують самому існуванню людства, моральна криза суспільства, пов'язані з відступом людей від духовних цінностей і релігійної етики. Занепад традиційних моральних цінностей в нашому суспільстві нерозривно пов'язується з тими соціальними катаклізмами, які пережила країна протягом ХХ – початку ХХІ століть. Тому проблематика християнської етики сьогодні виступає необхідністю і потребує глибокого осмислення.

Детальне дослідження виникнення і становлення православної етики, яка втілюється у конкретні форми християнської моралі та моральності, допомагає зрозуміти перспективи її існування. Православна етика містить важливі норми моральності, етичні цінності, сформовані багатьма поколіннями, принципи соціальних відносин, правила поведінки з природним середовищем, роздуми над вічними моральними проблемами, смыслом життя, змістом добра і зла, щастя. У формах реальної православної моральності, які є втіленням у практику повсякденної поведінки духовних цінностей, зосереджений досвід милосердя, співчуття, взаємодопомоги, обов'язку та інших суттєвих моральних імперативів і принципів людського життя.

Ціннісні орієнтири православного віровчення здатні задовольнити екзистенціальні потреби людей постають духовною основою вирішення складних проблем морального життя. Сильною стороною православної етики є постановка проблеми моральної відповідальності людини за здійснені вчинки. Водночас вона в її церковно-конфесійному втіленні тяжіє до догматизму, пасивності, відмови від

подальшого пізнання світу, нетерпимості і навіть фанатизму. Тому вивчення ролі православної етики в філософсько-релігійнознавчому аспектах є важливим і актуальним для сучасного наукового дискурсу.

А. А. Дідківський дотримується логічно обґрунтованої структури у побудові своєї роботи, що відповідає нормативним вимогам і дозволяє реалізувати поставлені мету та розв'язати окреслені завдання. Вступ містить обґрунтування актуальності роботи, аналіз ступеня розробленості теми та висхідних методологічних принципів й методів дослідження, чітке формулювання об'єкта і предмета, обґрунтування наукової новизни та теоретичного й практичного значення отриманих результатів.

Спираючись на творчу спадщину Г. фон Бальтазара, М. Бубера, П. Гіча, Г. Енскома, Л. Загжебскі, Е. Макінтаєра, К. Свенсона, Р. Херстхауса, а також на значний доробок вітчизняних і зарубіжних дослідників, дисертант поставив та вирішив низку дослідницьких завдань, зокрема: сформулював теоретичні основи для періодизації та класифікації історичних типів православно-етичного вчення; з'ясував світоглядні засади та змістовну специфіку євангельської етики як джерела православно-етичних концепцій; дослідив філософські засади та особливості розвитку етичної проблематики в добу Середньовіччя та експлікував духовний потенціал православної етики Нового часу; розкрив загальний характер сучасної православної етики та показав світоглядно-етичну відмінність українського й російського православ'я.

А. Дідківський слушно визначає парадигмальну відмінність між євангельським і патристичним світоглядом, відносить їх до різних форм домодерного християнського мислення взагалі та у сфері етичної рефлексії – зокрема. У контексті цього дисертант зазначає, що християнська етика розвивається згідно із загальними змінами світоглядних і теологічних парадигм мислення, а тому доцільно виділяє домодерну, модерну і постмодерну православну етики. Зауважено, що в межах домодерної християнської етики існує значна відмінність між євангельською та середньовічною етикою, тому

вони потребують окремого аналізу при вивченні історичних форм легітимізації православної етики.

Заслуговує на увагу виділення дисертантом особливостей розвитку етичної проблематики доби Середньовіччя, як періоду розгляду платонівської етики чеснот крізь призму євангельських ідеалів, синтезу античної та середньовічної світоглядної традиції через етичні навички-чесноти, поєднання яких в цілісний "портрет" моральної особистості розглядається як персональний прояв святості. Виявлено специфіку православної етики Нового часу, котра, у відповідності до світоглядних норм епохи, концентрувала головну увагу на проблемі деонтологічної легітимізації моральних норм, а всі варіації етичних та навіть аскетичних систем ґрунтувалися на конструюванні відповідних систем духовних законів.

Слушними видаються й висновки А. Дідківського про протистояння православному фундаменталізму персональної та соціальної етики Вселенського патріарха Варфоломія та православних богословів київської традиції, що розкривають й актуалізують гуманістичний потенціал традиційного і сучасного морального вчення. Останнє стоїть на шляху розкриття гуманістичного потенціалу всієї системи православної етики: цінностей, принципів, чеснот, етосу, діалогічності, відкритості. Актуалізація гуманістичного потенціалу православної етики є необхідним елементом для відновлення єдності європейської християнської цивілізації при збереженні особливостей різних християнських традицій, а тому сучасна зарубіжна та українська православна етика як головний вектор розвитку має проєвропейську та екуменічну спрямованість.

На підставі тексту дисертації можна назвати й низку інших позитивних моментів дослідження А. А. Дідківського. Тема представленої дисертації є безумовно складною, а сама робота має не тільки пошуковий, а й дискусійний характер. З огляду на це, слід висловити до тексту дисертації й деякі зауваження і побажання.

По-перше, дисертація, як кваліфікаційна робота на здобуття наукового ступеня кандидата наук, повинна мати не лише високий рівень змісту, відповідну структуру, але й оформлення, що має відповідати вимогам ДАК МОН України. Основна частина дисертації це головний її підрозділ, який розкриває зміст дослідження. Вона поділяється на розділи і параграфи відповідно до логічної структури викладу матеріалу. Членування роботи на розділи і параграфи має відповідати логіці розкриття теми. Не слід вводити в план структурні одиниці, що змістовно виходять за рамки теми або пов'язані з нею лише побічно. Пункти плану мають структурно розкривати тему.

По-друге, обов'язковим елементом першого розділу роботи є вказівка на методологічні засади дослідження, що є концептуальною основою дисертації, інструментом отримання фактичного матеріалу й виступають необхідною умовою досягнення поставленої мети. У цьому розділі автор має виявити рівень володіння науковими методами, а також означити конкретні шляхи, способи досягнення наукового результату. Дисертантові слід було б описати методи, використані під час наукового пошуку, основні етапи науково-дослідної роботи.

По-третє, у тексті дисертації зустрічаються деякі логічні та стилістичні огріхи й недоречності. Так, зокрема, у тексті дисертації потребують уточнення деякі спірні формулювання "у акті народження Сина і породження Святого Духа, виникає і спільна для Трійці сутність – божественність" (с. 151).

Термін походження Святого Духа вказує на загальне поняття, що Святий Дух, як і Син, має своє буття не сам від себе, а від Отця. Можна говорити про походження у Святій Трійці і Сина, і Святого Духа, а не про походження Отця. Однак спосіб, у який Святий Дух походить від Отця, відмінний від способу походження Сина. Ця відмінність становить основу іпостатичного розрізнення Сина і Святого Духа. Спосіб походження Сина від Отця називаємо родженням, а спосіб походження Святого Духа від Отця – ісходженням.

Однак, висловлені зауваження мають швидше рекомендаційний характер і не применшують значимості дисертаційного дослідження. Вищезазначене дає можливість зробити висновок, що дисертація Дідківського Анатолія

Андрійовича на тему: "Православна етика: гуманістичний потенціал та історичні форми легітимізації" виконане на належному теоретико-методологічному рівні, відповідає пунктам 13, 14 "Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника", затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року за № 567, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство.

Офіційний опонент:

кандидат філософських наук,

доцент кафедри філософії

Житомирського державного

університету імені Івана Франка

О. Л. Соколовський